
Nar. umjet. 35/2, 1998, str. 67-101, Lj. Marks & I. Lozica, Finitis decem lustris. Pola...
Pregledni rad Primljeno: 9.3.1998. Prihvaćeno: 14.4.1998.
UDK 398(091)"1948/1998"(497.5)

LJILJANA MARKS & IVAN LOZICA
Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb, Zvonimirova 17

FINITIS DECEM LUSTRIS

Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu

C'est tout bien, mais il faut cultiver notre jardin!
(Voltaire, Candide)

U članku autori iscrpno opisuju pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Dijakronijski su pregled istraživačkih i znanstvenih prinosa djelatnika Instituta u svjetlu domaćih i međunarodnih dosega struke autori podijelili na tri doba, koja donekle slijede tri različita naziva Instituta (ali i promjene grafičkoga izgleda *Narodne umjetnosti*), naznačujući ujedno i pomake u pristupu folkloru.

Ključne riječi: Institut za etnologiju i folkloristiku, folkloristika, Hrvatska

Uvodna formula¹

Situacija nastajanja ovoga članka analogna je našoj svakidašnjoj znanstvenoistraživačkoj poziciji. Kao što smo ovdje dio teme vlastitoga teksta, tako smo i tamo dio folklornoga procesa koji istražujemo. Dvoje dugogodišnjih kolega istodobno pišu tekst i dio su razvoja koji u tekstu opisuju — motrište je usidreno u samoj temi teksta, nema uobičajena odmak. Pojedinačni istraživački i znanstveni prinosi djelatnika Instituta u svjetlu međunarodnih i domaćih dosega struke ovdje su prikazani djelomice i perom sudionika.

¹ Formula pripada temeljnim oblikovnim svojstvima usmene književnosti. Uvodne i završne formule nisu čvrsti dijelovi samih sižea, ali u času izvedbe čine funkcijsku cjelinu s pričom, one obilježavaju granicu fikcije, uvode u priču i ponovno vraćaju u svijet zbilje.

Institutu je pedeset godina, ali institutski rezultati nisu posljedak nadnaravnih sila, oni su nastali samostalnim i uzajamnim djelovanjem sasvim konkretnih ljudskih bića u povijesnim i životnim okolnostima, ljudi koji su u njemu radili ili još uvijek rade. Ponajprije će zato ovaj pregled biti dijakronom prikazbom pojedinačnih i timskih rezultata, opisom mijene istraživačkih tema, teorijskih koncepata i metoda naših prethodnika, naših suradnika i nas samih. Podijelili smo (pri)povijest na tri doba, koja donekle slijede tri različita naziva Instituta (ali i promjene grafičkoga izgleda *Narodne umjetnosti*), naznačujući ujedno i pomake u pristupu folkloru.

Doba Instituta za narodnu umjetnost — od 1948.

Institut je osnovan zbog etnomuzikoloških istraživanja, ali su se filološka istraživanja, koja su uvedena kao dopuna glazbenim, ubrzo osamostalila postavši ravnopravnom institutskom istraživačkom djelatnošću.²

Pedesetih godina, prije velikih demografskih i socijalnih promjena na selu, započela su prva velika sustavna terenska istraživanja, skupna i pojedinačna (Istra, Slavonija, Banija, Lika, Konavle, Župa dubrovačka, Dubrovačko primorje, Sinj, otoci, posebice Brač i Hvar, Hrvatsko zagorje). Urodila su brojnim zapisima, kasnije dobrim dijelom objavljenim u zasebnim knjigama i antologijskim izborima.³ Govoreći iz današnje perspektive, s vremenskim odmakom od nekoliko desetljeća, može se reći da su upravo ti zapisi postali temeljnim korpusom ovostoljetne hrvatske usmene baštine.

U ranim zbirkama i usmenoknjiževnim sintezama ogleda se težnja vjernom zapisu koji nastoji dočarati sliku žive izgovorene (ili pjevane) riječi, savjesno bilježenje podataka o pripovjedačima i njihovoj stilskoj osobnosti, sluh za kontekst pripovijedanja. One su bile i podlogom za teorijsko zasnivanje folkloristike kao znanstvene djelatnosti koja se suprotstavlja prošlostoljetnim više ili manje politički obojenim uporabama i zalaže za istraživanje narodnoga stvaralaštva u socijalnom i povijesnom kontekstu.

U prvom su naraštaju institutski suradnici bili stručnjaci iz drugih disciplina i literati. Godine 1950. u Institut dolazi pjesnik i prevoditelj Olinko Delorko, koji se počeo baviti hrvatskom usmenom poezijom gotovo slučajno. Španjolske romance podsjetile su pjesnika na neke naše narodne pjesme, a zatim mu je (dok je prevodio španjolsku romancu o

² Usmena je književnost (pod nazivom narodna) bila posredno prisutna u nastavi na zagrebačkom Filozofskom fakultetu još od školske godine 1875/76., a katedra za narodnu književnost (u okviru studija jugoslavenskih jezika i književnosti) osnovana je 1950/51. godine (v. Adamček 1969).

³ Bošković-Stulli 1959; Delorko 1960; pet knjiga iz edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti: Delorko 1963; 1964; Bošković-Stulli 1963; 1964; Bonifačić Rožin 1963.

Virgilu) zatrebao stih osmerac. Počeo je nanovo iščitavati zapise narodnih pjesama (ne samo osmeračkih, nego i onih u sedmercu i dvanaesteru) i ubrzo uočio njihovu umjetničku vrijednost (Delorko 1956:143).⁴ Tako počinje Delorkov sustavni zapisivačko-folkloristički rad, potaknut (i nadalje uvijek praćen) visokim pjesnikovim estetskim kriterijima.⁵ Delorkove interpretacije promatraju usmenu (ponajviše lirsku) poeziju prije svega kao književna očitovanja u tekstu,⁶ ali treba naglasiti i njegov osjećaj za slojevitost i povijesnu određenost folklornoga procesa. Tu slojevitost i mijenu Delorko pokazuje istraživanjem i isticanjem inačica — one su temeljem komparativnoga istraživanja kojim se usmene pjesme iz Dalmacije smještaju u europski, mediteranski i južnoslavenski kontekst usmene, ali i pisane poezije.

Gotovo čitav repertoar Delorkovih zapisa pjesama nose kazivačice. Najuspjelije su pjesme utkane u antologije, posebno u *Ljubu Ivanovu*, i time je hrvatsko usmeno pjesništvo žena dobilo status umjetnosti riječi. Dalmatinski Delorkovi zapisi donose pjesme koje objedinjuju dva svijeta: pastirsko-seljački i feudalno-patricijski. Spoj ruralnoga i urbanoga svjedoči o tisućljetnoj mediteranskoj kulturi u kojoj se reminiscencije iz renesanse i viteške poezije stapaju sa slikama težačkog i ribarskog obiteljskog kruga našega stoljeća. Skupljajući fragmente i tiskajući ih u pjesnički promišljenim izborima, samozatajni je pjesnik uspio argumentirano obraniti civilizacijske, kulturne i poetske vrijednosti hrvatskoga usmenog pjesništva. Svojim djelom, a ponajviše znalačkim antologijama koje su među književnim svijetom bile prihvaćene na istoj razini kao i umjetnička (pisana) književnost,⁷ Delorko je pokazao da u sjeni umjetno (politički) podržavanoga mita o nekakvoj unificiranoj srpsko-hrvatskoj (južnoslavenskoj) epici kao književnoj dominantu na jugoistoku Europe postoji neopravdano zanemarena vrhunska poezija. Njegovi zapisi (i predgovori zbirka) govore o hrvatskome kulturnom identitetu na prostoru Dalmacije te naglašavaju estetsku dimenziju individualne usmenoknjiževne kreacije, ukazujući na sponu usmene i starije pisane književnosti.

Do specijalizacije među institutskim folkloristima došlo je spontano — kao posljedica školovanja i osobnih istraživačkih interesa. Možda se to najbolje vidi na primjeru Nikole Bonifačića Rožina, pjesnika i dramatičara,

⁴ Delorkov je pogled najavio (i omogućio) nadahnute stranice drugog suvremenog hrvatskog pjesnika, Ivana Slamniga, koji također piše o srodnosti hrvatskih usmenih balada i romanci sa španjolskim romancama te o mediteranskim vezama hrvatske usmene (i pisane) književnosti (Slamnig 1965).

⁵ Delorko 1951; 1956; 1960; 1963; 1964; 1968; 1969; 1971; 1975; 1976.

⁶ Dakako, sinkretička narav usmene poezije traži multidisciplinarni pristup. Melografski rad starijih istraživača u Delorkovo je doba nastavljen notnim zapisivanjem izvedbi pjesama Vinka Žganca, Stjepana Stepanova i Jerka Bezića, a plesove su zapisivali V. Žganec, I. Ivančan i drugi.

⁷ Posebno se to odnosi na prve dvije zbirke: *Hrvatske narodne balade i romance* i *Zlatna jabuka*, ali i na kasniju *Ljubu Ivanovu* (Delorko 1951; 1956; 1969).

dobitnika Demetrove nagrade za dramu *U vrtlogu*, izvedenu u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu 1937. godine. U prvom je razdoblju svojega kasno započetog folklorističkog djelovanja bilježio gotovo sve: običaje, dijaloge, pjesme, priče, predaje, poslovice i zagonetke, podatke o narodnom životu uopće. Širina njegovih interesa zapravo je anticipirala postavke kasnije folklorističke prakse koja nastoji pokazati život folkloru u kontekstu. Nemirnu duhu književnika i vječnoga studenta odgovarala je uloga putujućeg zapisivača. Ali, već je potkraj pedesetih te šezdesetih godina lako zamijetiti istraživačeve prave afinitete. U susretu sa životom i običajima seljaka i "običnih ljudi" na terenu, potaknut osobnom ljubavlju za dramu, uočio je maskiranje, podjelu uloga, radnju, dramsku napetost i sukob, a prije svega dijaloge. Iako rođen u Puntu na Krku, bijaše urbanim intelektualcem, stasao u boemskoj sjeni pjesnika Tina Ujevića. Međutim, Bonifačić Rožin kao međuratni dramatičar pripada nacionalnom smjeru hrvatske drame inspiriranom prizorima iz seljačkoga života. To ga je usmjerenje i dovelo u Institut — "otkriće" zanemarenoga dramskog roda usmene književnosti i ustrajni rad na emancipaciji hrvatske narodne drame prirodni su nastavak ranijeg Bonifačićeva dramaturškog djela. I njegovo folklorističko bavljenje poslovicama, zagonetkama i drugim malim oblicima verbalnoga folkloru mogli bismo pripisati istoj ljubavi i poštovanju prema hrvatskoj tradicijskoj baštini. Ipak, glavnina opusa Nikole Bonifačića Rožina posvećena je narodnome dramskom stvaralaštvu. Uz sintezu narodne drame i malih usmenih oblika u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (Bonifačić Rožin 1963), autor je i knjige *Gajuša* (Bonifačić Rožin 1973) te dvadesetak studija i članaka, brojnih izlaganja na znanstvenim skupovima i osamdesetak rukopisnih zbirki u dokumentaciji Instituta. Iako su zapisi Nikole Bonifačića Rožina nastali uglavnom na temelju kazivanja (a ne bilježenja izvedbi) i bez uporabe magnetofona i drugih tehničkih pomagala, ti zapisi daju kratke (ali jezgrovite) tekstove i sažete opise radnje. Uspio je zapisati i ono što suvremene elektronske naprave ne mogu zahvatiti — ulogu folklornih pojava u životu zajednice. Od svojih je kazivača gotovo uvijek tražio da mu kazuju u upravnom govornom obliku. Takvi zapisi nisu i ne mogu biti autentičnim zapisom dijaloga same izvedbe, ali ih mogu prilično vjerno dočarati.

Nikoli Bonifačiću Rožinu dugujemo glavninu zapisa tekstova hrvatskoga folklornog kazališta u cjelini. Nije on bio samo zapisivačem folklorne građe već je znao uočiti i neke važne zakonitosti i osobine u razvoju hrvatskoga folklornog kazališta (v. Lozica 1995a). Zamijetio je postupni razvoj govora kao pojavu usporednu razvoju narodne drame, čestu uporabu stihova u obrednom predstavljanju (Bonifačić Rožin 1979) i naznačio mogućnost praćenja evolucije dramskoga govora i u naše vrijeme, pokazavši da kazalište nije rođeno jednom davno i zauvijek, nego da se i danas rađa iz obreda, običaja i igre. Važan je i Bonifačićev prilog klasifikaciji maskiranih likova. Uz uobičajenu podjelu na zoomorfno, antropomorfno, fitomorfno i fantazijsko maskiranje on (na temelju

vlastitog terenskog istraživanja) uvodi i novu kategoriju *predmetnog* maskiranja: ljude maskirane u ljudske tvorevine (v. Bonifačić Rožin 1961). Istraživao je tragove narodne drame u pisanim dokumentima iz prošlosti, povezujući stare zapise sa suvremenim pojavama u hrvatskome (ali i europskome) folkloru. Prvi je u hrvatskom narodnom lutkarstvu uočio osobitu konstrukciju lutaka na križnoj osnovi, pronašavši međunarodne usporednice tome tipu lutke. Usporedio je igre u kolu s antičkim zborom, među prvim je istraživao svadbenu dramatiku, prvi je pisao o problemu režije u folklornome teatru — i tako dalje. Ukratko: Nikola Bonifačić Rožin je pokazao da pored narodnih pjesama, priča, poslovice i zagonetki u hrvatskome folkloru postoji i narodni dramski izraz.

Iste godine kad i N. Bonifačić Rožin u Institut dolazi Maja Bošković-Stulli (početkom 1952.). Terenska su istraživanja krenula punim zamahom. U metodi dokumentacijskoga razvrstavanja pripovjedačke građe koristi se, kao i drugdje u svijetu u znanstvenim institutima, Aarne-Thompsonov sustav klasifikacije (koji je kao tehnički postupak u uporabi i danas). Tih godina nastaje institutska dokumentacija koja, uz ostalo, obuhvaća i tematske kartoteke, od kojih dvije pripadaju pričama — bile su to predradnje i za nikad dovršeni katalog priča po Aarne-Thompsonovu sustavu i za pokušaj klasificiranja usmenih predaja.

Monografija M. Bošković-Stulli *Narodna predaja o vladarevoj tajni* (AaTh 782) služi se načinom razvrstavanja inačica, uporabom kratica i sl. geografsko-povijesnom metodom tzv. fínske škole, dok interpretacija priče bitno odudara od te metode (kojoj je cilj traženje "praoblika" svakog tipa priče). Ovdje se, naprotiv, istražuju antropološki, mitološki, kulturološki i žanrovski aspekti (Bošković-Stulli 1967). Poredbeno istraživanje pojedinih pripovjedačkih sižea (AaTh 921 B i 1548) primijenjeno je i u dva mnogo kasnija članka, gdje se uspoređuju shvaćanja i stavovi u tim pričama, upućuje na pisano posredovanje tijekom povijesti, kao i na suvremene adaptacije u udžbenicima, crtanom filmu itd. (Bošković-Stulli 1985=1991;⁸ Marks 1993=1993b). Mitska (demonološka) bića u hrvatskim predajama opširno su razmotrena u napomenama uz zbirke (Bošković-Stulli 1959; 1968; 1975a) te u nekim tematskim raspravama (Bošković-Stulli 1960=1975=1988; 1991=1992;⁹ Lozica 1995).

Dalekosežan je utjecaj na drukčije promišljanje usmene književnosti nedvojbeno imao članak Jakobsona i Bogatirjova *Folklor kao naročit oblik stvaralaštva*,¹⁰ u kojemu se ističe razlika u funkcioniranju pisane i usmene književnosti. On odvraća pozornost od dotadašnjeg zanimanja za genezu,

⁸ Vidi Bošković-Stulli 1991 (tekst: "Priča o najboljem prijatelju i najgorem dušmaninu", 93-107).

⁹ Vidi Bošković-Stulli 1991 (tekst: "Predaje o vješticama i njihovi progoni u Hrvatskoj", 124-159).

¹⁰ Objavljen na hrvatskom prvi put u: *Usmena književnost: Izbor studija i ogleda* (Bošković-Stulli 1971).

podrijetlo sižea i motiva i indirektno otvara put kasnijim temama: interakciji izvođača i publike, razlici između posrednog pisanog i izravnog usmenog načina folklornoga komuniciranja. Promjenom znanstvene paradigme i pristupa istraživanju usmene književnosti, potaknutog velikim dijelom navedenim člankom Jakobsona i Bogatirjova i Proppovom *Morfologijom bajke*, te teorijama o kontekstu i izvedbi (*performance*), kasnih se šezdesetih godina bavi M. Bošković-Stulli. Bio je to tada nov i drukčiji pristup, gotovo istodobno iskušan u Hrvatskoj i svijetu.

Kao što je pedesetih godina etnomuzikologija pozvala u pomoć filologe, tako sada, kasnih šezdesetih, filolozi pozivaju etnologe e da bi im pomogli u istraživanju konteksta usmenoknjiževnih izvedbi. Raste broj suradnika. Nastavlja se u osnovnome zacrtana metodologija: u središtu je i nadalje terensko istraživanje, snimanje po mogućnosti i magnetofonom da bi se dobio zapis što vjerniji autentičnu kazivanje (ili pjevanje), potom sređivanje građe i oblikovanje rukopisnih zbirki koje su izvori i kasnijim izborima tekstova, ali i znanstvenim prosudbama usmenoknjiževnoga fenomena. Znanstvene se prosudbe ne zaustavljaju na samome dokumentiranju s terena nego se sve više bave i teorijskim pitanjima: odnosom među žanrovima (Bošković-Stulli 1962), pomorsko-mediteranskim, dotle neprimijećenim aspektom tradicije (Bošković-Stulli 1962a; 1984=1973;¹¹ 1994a), usmenim stilom (Bošković-Stulli 1975), odnosom usmenoga i pisanoga teksta (Bošković-Stulli 1983). Tim se tragom istražuju i okolica Daruvara (folklor Hrvata i nacionalnih manjina), Požege, Makarsko primorje, Zlarin, Šaptinovci, Lasinjski Sjeničak (O. Delorko, N. Bonifačić Rožin, D. Zečević, N. Ritig-Beljak, Lj. Marks). Istraživanje folklor Hrvata izvan domovine, poglavito u Gradišću, bilo je dijelom zajedničkoga projekta povjesničara, filologa i etnologa. Urodilo je bogatim zbirkama usmene proze i poezije te znanstvenim radovima (Ritig-Beljak 1973; 1978; 1981).

Doba Zavoda za istraživanje folklor — od 1977.

Sedamdesetih se godina, kao odjeci svjetskih znanstvenih strujanja, ali dobrim dijelom i zbog društvenih promjena u Hrvatskoj koje su dopuštale drukčije promišljanje folklor uopće, a time i usmene književnosti, javljaju dvojbe postoji li folklor i u urbanoj kulturi te, ako postoji, može li se uspoređivati s tradicijskim folklorom i treba li ga uopće proučavati. Istraživačka je praksa institutskih suradnika već otprije odbacila romantičke reifikacije folklor te su pretpostavke i polazišta kontekstualne folkloristike odmah bile shvaćene i prepoznate.

U *Usmenoj književnosti* (Bošković-Stulli 1978) usmena je književnost prvi put kao posebna cjelina izdvojena u pregledu povijesti

¹¹ Vidi Bošković-Stulli 1984 (tekst: "More u hrvatskim usmenim predajama", 199-214).

hrvatske književnosti. Knjiga zapravo i nije povijest usmene književnosti, nego pregled odjeka usmene književnosti u pisanoj, ali i pregled utjecaja pisane književnosti na usmenu, pregled njihova međusobnog prepletanja od srednjovjekovnih početaka do sustavnih istraživanja i bilježenja u prvoj polovici devetnaestog stoljeća. Istodobno je to i značajan prinos povijesti hrvatske književnosti i kapitalno djelo hrvatske folkloristike. Promjena teorijske vizure zgusnuto i argumentirano je izložena na prvih šezdesetak stranica. Pomak u znanstvenom diskurzu i terminologiji bio je ranije naznačen i najavljen tekstom "O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima".¹² U njemu se odbacuju nazivi narodna poezija i narodna književnost u suvremenom istraživanju folklornih književnih pojava, zbog mnogoznačnosti, neodređenosti i raznolike ideološke opterećenosti pojmova *narod* i *narodno*. Pod dvojnim utjecajem suvremenog ruskog folklorista K.V. Čistova i na komunikaciju usmjerene američke kontekstualne folkloristike, uvodi se naziv *usmena književnost*, kojim se imenuje književnost koja se priopćuje usmeno u kontaktnoj komunikaciji i koja se tradicijski prenosi. Tim se nazivom najbolje i najjednoznačnije pokazuje način nastajanja, postojanja i širenja te književnosti, a ujedno je izražena i opozicija prema pisanoj književnosti, čiji su tekstovi fiksirani i prenose se "tehničkim" načinima komuniciranja. Zadržava se atribut "narodni" kad je riječ o nazivima za pojedine usmene književne vrste, jer za to postoje književnopovijesna opravdanja. Terminom pučka književnost obuhvaćaju se književni proizvodi unutar pisane književnosti koji su namijenjeni širim društvenim slojevima.

Promatrano u kontekstu, djelo usmene književnosti traje koliko i njegova izvedba, svaka je izvedba ujedno nova kreacija, a eventualni zapis ostaje tek nepotpunim i nepouzdanim svjedočanstvom. Iako je za M. Bošković-Stulli usmena književnost proces, živo kazivanje, ona nastoji razlikovanjem triju razina analize verbalnog folklora (prema Dundesu: *tekstura*, *tekst*, *kontekst*) omogućiti znanstveni pristup. Za književnopovijesni pristup usmenoj književnosti glavni je problem u pisanim izvorima — zbirke narodnih pjesama i pripovijedaka jezično su i stilski obrađeni tekstovi. Što je zapis vjerniji kazivačevoj izvedbi, to će bolje biti sačuvana književna izražajnost usmenoga medija. (Taj će pristup usmenoknjiževnim tekstovima biti prisutan u svim objavljenim zbirkama, te zato suvremeni zapisi pretežu u svim izborima priča što ih je priredila M. Bošković-Stulli.)

Problem usmenoknjiževnih žanrova tek je naznačen u okviru povijesnoga slijeda. Autorica smatra da je moguće pokazati obilježja svakog žanra posebno tek od vremena kad su se usmenoknjiževni tekstovi

¹² Članak je prvi put objavljen u časopisu *Umjetnost riječi* 17(1973), 3:149-184; 4:237-260.

počeli sustavnije zapisivati jer je otada moguća njihova i sinkronijska i dijakronijska perspektiva.¹³

Shvaćanjem i određenjem usmene književnosti kao izravne komunikacije, uglavnom posredovane u malim skupinama, otvorio se prostor za sve, uvjetno rečeno, rubne književne oblike koji nisu mogli biti obuhvaćeni takvom definicijom. To je prije svega pučko štivo, u svojoj funkciji shvaćeno kao elementarna književna struktura koja udovoljava životnoj radoznalosti i vezuje se uz svakidašnjicu (kućne postile, pučki kalendari, almanasi, poučna štiva, leci, tekstovi o senzacionalističkim događajima u stihu i prozi, tiskani na jednom listu i prodavani najčešće na sajmovima i ulicama, zbirke srednjovjekovnih novela, pustolovni, romantički viteški i ini roman). Ti se tekstovi ne definiraju kao književnost za puk u sociološkom smislu, već atribut pučko nosi konotacije običnoga, općenito omiljenoga, poznatoga, široko rasprostranjenoga, jeftinoga, lako razumljivoga štiva prilagođenog određenoj skupini čitatelja. Pučka književnost ima svoja vlastita specifična obilježja, a bliski dodiri s usmenom književnošću na jednoj i s umjetničkom na drugoj strani — čine od nje prijelazno područje. M. Bošković-Stulli je naznačila, odredila i otvorila to poglavlje pučke književnosti i u vremenskom slijedu hrvatske (i pisane i usmene) književnosti, ali i u izvanknjiževnim njezinim pojavnostima.

U radovima Divne Zečević pokazat će se raznolikost, ali i postupnost i logičnost prijelaza od istraživanja usmene književnosti na istraživanje fenomena hrvatske pučke književnosti (Zečević 1971). Autorica iscrpno raščlanjuje specifičnosti tog književnog fenomena pokazujući književni značaj do tada slabije istražene građe. Takvim je pristupom u pitanje dovedena kao problematična i podjela na književnost "svjetovnog" i "nabožnog" karaktera. Funkciju pučkih književnih tvorevina u značajnim i prijelomnim razdobljima obrađuje na tekstovima tiskanim u prošlostoljetnom književnom časopisu "Danica ilirska". Po prvi je puta u hrvatskoj književnosti registriran i začetak novinstva u pučkoj književnoj organizaciji raznih "izvještaja" o ratnim i drugim izuzetnim događajima, a u jednom kalendaru iz 1851. godine zabilježena je i prva pojava kriminalističke priče (u prijevodu s engleskog jezika — — v. Zečević 1982). U okvirima pučke književne poetike analiziraju se i pojava letka, kalendara, pjesmarica, rukopisnih i tiskanih, listova za puk kao i razlike između pučkog spjeva i spjeva umjetničke književnosti.

Sâmo se područje pučke književnosti pokazalo dovoljno velikim da se kao ravnopravan, a ipak posebno izdvojen korpus uključi u *Povijest hrvatske književnosti* pod naslovom *Pučki književni fenomen* (Zečević 1978). Uz otkrivanje građe D. Zečević je razrađivala i metodologiju.

¹³ Usmenoknjiževnim proznim žanrovima i njihovu određenju posvećena su dva važna rada M. Bošković-Stulli — jedan o predajama (1975) i jedan o bajci (1983). Oba se rada bave problemima određenja pojma (i predaje i bajke) i specifičnostima njihova nazivlja u hrvatskome jeziku, te mogućom klasifikacijom predaja.

Prateći usporedno slijed umjetničke književnosti, ona ukazuje na osobitost povijesnosti pučke književnosti i ističe važnost njezine uloge u povijesti hrvatske književnosti. Razmatrajući uzajamne utjecaje dviju književnih sfera, autorica u pučkoj književnosti vidi i nezaobilazan, propedeutički stupanj za pristup takozvanoj umjetničkoj, učenoj. Istraživanje pučkog književnog fenomena temelji se na razlici između književnih i neknjiževnih tekstova. Jezička postava pučkih tvorevina ne ostvaruje se u izdvojenim, konkretnim situacijama, nego u sveukupnosti, totalitetu čitateljeva životnog iskustva.

U folklorističkom, ali i u etnološkom istraživanju kasnih sedamdesetih godina postavljeno je pitanje o opravdanosti suprotstavljanja sela i grada, o prvoj i drugoj egzistenciji folkloru, naglašava se da je istraživanje promjena oblika i sadržaja kulturnih pojava pravi put k razumijevanju i njihovih prošlih i njihovih današnjih značenja.

Pokazalo se da hipoteza o strogoj granici između seoske i gradske kulture nije presudna jer je kultura proces. Folkloristi su se (za razliku od svojih prethodnika) od reprezentativnih kulturnih pojava, okrenuli onima svakodnevnima, čak i naizgled banalnim, trivijalnim. Počinje istraživanje gradskoga folkloru, pričanja o životu, dječjih kazivanja. Etnolozi istražuju osmrtnice, spomen-obilježja žrtvama prometa, suvremenu kulturu stanovanja, kulturu mladih (ophode maturanata, okupljanja na otvorenom u gradskim središtima, bedževe, majice s natpisima), dječje igre i pjesmice. Bio je to zaokret od dijakronije sinkroniji, od povijesnoga suvremenome — nedvojbeno pod utjecajem strukturalizma. Treba ipak reći da su na hrvatsku folkloristiku ponajviše djelovali ruski formalizam i praški funkcionalizam (u kombinaciji s američkom kontekstualnom folkloristikom), pa je zato (ali i zbog prethodnih terenskih iskustava) izbjegnuta isključivost sinkronijskog pristupa i sačuvan sluh za mijenu folkloru u povijesti.

Književna se svakidašnjica istražuje u Zagrebu i neposrednoj okolini Zagreba: u Mariji Bistrici, Šestinskom Kraljevcu, a sredinom devedesetih i u Remetama (Zečević 1976; 1986; 1995; Ritig-Beljak 1976). Suvremenom istraživanju onih usmenoknjiževnih vrsta koje su se tek tih godina počele spoznavati kao folklorne pripovjedne vrste, pridružila se i dotad zanemarivana tema dječjeg verbalnog folkloru, sada ravnopravno uključenog u korpus usmene književnosti. Primjerima se, uglavnom iz vlastitih terenskih istraživanja, upućuje na najčešće teme, klasifikacijske mogućnosti te pokazuje kako dječji vic obrađuje tradicijske folklorne motive dajući im drukčija značenja (Lozica 1982; Marks 1991). Folklor se u cjelini, pa tako i njegova verbalna sastavnica, otkriva u drukčijem svjetlu: kao suvremen i dinamičan proces. Predmetom istraživanja postaju i poslovice objavljivane u dnevnom tisku, pričanja što izrastaju iz svakidašnjih situacija, prepričavanja osobnih doživljaja, priče izravno potaknute televizijskim emisijama, gradskim glasinama. Rasprava o teorijskom aspektu pričanja stvarnih zgoda iz života, o kazivanju koje iz

razgovora izražuje u više ili manje uobličenu priču o vlastitim uspomenu ili takvima koje je doživio tkogod iz uže okoline, te o doživljaju bližih predaka s kojima je još postojao izravan kontakt, prvi puta u nas postavlja pitanje pripadaju li ti iskazi uopće korpusu usmene književnosti. Uviđa se da ta pričanja nedvojbeno čine samostalnu kategoriju suvremene usmenoknjiževne proze (Bošković-Stulli 1978a; 1983; 1984).

Na području se pučke književnosti pokazuje da književnost nije dodatak svakidašnjici, nego da se čovjekovo trajanje odvija u sferi književnih modela koji na različitim razinama postoje gotovo svakodnevno. U terenskim zapisima ocrta se takva književna svakidašnjica od vjerovanja, patnje i stradanja do erotike. Teži se uočavanju cjelovitosti književnih pojava i funkcije književnosti u društvu, te je taj rad podjednako prinos povijesti književnosti kao i književnoj antropologiji (Zečević 1986). Na temelju bogate europske, poglavito njemačke znanstvene literature dolazi do reinterpretacije fenomena pučke književnosti, kakva je prije više od petnaest godina bila sintetizirana u *Povijesti pučke književnosti* (Zečević 1991). Ideja jest da se na povijest književnosti uopće, posebno pak na povijest pučkog književnog stvaranja, ne može gledati isključivo kao na sukcesijski proces (gdje pojave i smjerovi slijede jedni nakon drugih) nego da valja bezuvjetno uračunati i načelo paralelizma, usporednosti naoko nepovezanih pojava. Tako se otvara mogućnost sagledavanja supostojanja ne samo konkretnih djela nego i različitih vremenskih razina što ih ta djela izražavaju.

U razdoblju od 1975. do 1991. izašle su četiri knjige M. Bošković-Stulli (1975; 1983; 1984; 1991), koje sadrže važnije članke nastale tijekom dvadeset godina a prethodno objavljene u raznim publikacijama.¹⁴ U tim su knjigama zaokružene glavne teme autoričinih znanstvenih interesa, od strogo teorijsko-metodoloških i terminoloških pitanja, preko prepletanja i uzajamnog utjecaja usmene i pisane književnosti te učene i narodne kulture općenito, do razmatranja problematike pojedinih žanrova i motiva. Premda njezine prosudbe uglavnom proizlaze iz hrvatske građe, respektirajući u tumačenju i interpretaciji relevantne svjetske teorijske znanstvene dosege, one nisu ni u kom slučaju samo lokalne, hrvatske, već su ravnopravnim dijelom svjetske znanosti. Usporedno s knjigama rasprava i članaka izlaze osamdesetih i devedesetih godina zbirke usmenih pripovijedaka: odraslim je čitateljima namijenjena zbirka od šezdesetak dotad neobjavljenih novelističkih i šaljivih priča *Šingala-mingala* (Bošković-Stulli 1983a). Zbirke koje su uslijedile (Bošković-Stulli 1986; 1987; 1993) svojom su građom regionalno određene, namijenjene su širem čitateljstvu, premda su uvijek dosljedno znanstveno opremljene.

¹⁴ Veliki broj radova M. Bošković-Stulli objavljen u tim knjigama tiskan je i prethodno u domaćim u inozemnim publikacijama i znanstvenim časopisima. Zbog karaktera ovoga članka nismo ih navodili pojedinačno. Potpuna se bibliografija (do 1993) navodi u *Narodnoj umjetnosti* 30:391-420.

Uz M. Bošković-Stulli i ostali djelatnici Instituta primjenjuju rezultate znanstvenoga rada u obrazovanju (priručnici u lektiri, slikovnice, razni stručni članci vezani uz program i provođenje nastave itd.), čime nastoje osuvremeniti uvriježenu predodžbu o usmenoj književnosti kao književnosti sela i seljaka (Bošković-Stulli 1986a; Marks 1991; Perić-Polonijo 1986a, 1986b).

Do promjena dolazi i u istraživanju folklornoga kazališta. Dolaskom u Institut Ivan Lozica usko surađuje s N. Bonifačićem Rožinom, koji je u radu bio pretežno orijentiran na tekst (zapis drame). Za razliku od svoga učitelja, Lozica se od samih početaka protivi nekritičkom prenošenju antičke literarne podjele (epika — lirika — — drama) na istraživanje folklor. Teorijskim problemima folkloristike Lozica se bavio u nekoliko studija (v. npr. Lozica 1979; 1995), no glavna mu je djelatnost istraživanje folklornoga predstavljачkog umijeća, u početku pod snažnim utjecajem P. Bogatirjova, M. Bošković-Stulli i kontekstualne folkloristike.

Vlastitu etnoteatrološku teoriju Lozica je sukcesivno razvijao, a najpotpunije je izložena u knjizi *Izvan teatra* 1990. godine. Lozica ističe *predstavljanje* kao specifičnu sferu ljudske djelatnosti unutar koje je kazalište samo jedan od institucionaliziranih tipova. Drži se vlastite okvirne tipologije folklornog predstavljanja, razlikujući *teatralno* ponašanje/predstavljanje pojedinca u svakidašnjem životu, *teatrabilno* predstavljanje skupine (koje ne mora biti samo "kazališno", nego uključuje mnoge situacije npr. obrednog, sportskog ili čak političkog značaja) i "pravu" *teatarsku* predstavu. Ti su tipovi predstavljanja istraživani na trima raščlambenim razinama (tekstura, tekst, kontekst), pri čemu je kontekst najvažniji jer uključuje i pojam tradicije a ne samo društvene situacije u trenutku predstavljanja. Problem mijene dominantnih funkcija i nestalne umjetničke dimenzije predstavljanja razriješio je oslanjanjem na dinamizam funkcionalne estetike J. Mukarovskog, izbjegavši tako zamke metafore kazališta i aporiju analize zapisa "izvan izvornoga konteksta". Istraživanje predstavljanja naziva etnoteatrologijom, prvi uvevši taj termin u hrvatsku folklorističku i etnološku znanstvenu i nastavnu praksu. Metodološki, Lozičina *etnoteatrologija* nije neka nova zakašnjela specijalistička disciplina pozitivističkoga tipa. Unutar nje on se koristi metodama i terminima teatrologije, folkloristike, funkcionalnog strukturalizma, Lotmanove semiotike, Bahtinove teorije govornih žanrova, Dundesovim učenjem o teksturi, tekstu i kontekstu te Goffmanovom, Turnerovom i Schechnerovom teorijom izvedbe (*performance theory*). Lozica se zalaže za širenje predmetnog područja na cjelokupnu predstavljачku djelatnost, ali ne razrađuje neku opću performativnu antropološku teoriju.

Na granici pričanja i predstavljanja 1980-tih godina uočena je razlika između kazivanja o izmišljenoj zbilji i pokazivanja izmišljene zbilje (*naracija* i *prezentacija*) na razini geste i pokreta, te slušnoj, verbalnoj

razini (Lozica 1983; 1985; 1988; Bošković-Stulli 1984), što je kasnije detaljnije razmotreno na neverbalnoj i na paralingvističkoj razini (Urech 1993), ali i kritički dotaknuto u dvama novijim radovima (Čale Feldman 1993; Jambrešić 1994).

Koncepcija istraživanja usmene književnosti (i uopće folklora) u malim skupinama, u interakciji između istraživača i kazivača, te želja da se temeljito i iscrpno istraži jedan lokalitet, čime bi bile obuhvaćene sve usmenoknjiževne vrste, i one klasične i nove, potaknula je i istraživanje Ljiljane Marks u Šaprinovcima još 1974. Prva su istraživanja urodila opsežnom rukopisnom zbirkom, potom magistarskim radom pod nazivom *Lingvostilistička analiza zbirke usmenih priča iz Šaprinovaca*, te znanstvenim radovima u kojima je problematizirala mogućnost stilografije usmene proze (Marks 1982, 1987/1988).

Toj se temi i zapisima autorica vraća i kasnije polazeći od rada Stjepana Ivšića u tom istom selu s početka ovoga stoljeća. Usporedbom Ivšićevih i autoričinih zapisa pokazuje se trajnost, stabilnost, ali i promjenjivost leksičkih neologizama. Respektirajući suvremenu lingvističku i književno-teorijsku literaturu, leksički se neologizmi zabilježeni u usmenim pričama promatraju i interpretiraju kao stilemi u usmenim kazivanjima (Marks 1993a, 1996a). Tipologija stilskih postupaka usmenoga kazivača koja može ujedno biti i nacrtkom moguće stilografije usmene proze (u širem smislu i dijalektalne književnosti), naznačena je u tekstu *Stilografija usmene proze suvremenih zapisa*. (1993a). Pokazuje se kako pojedini jezični elementi funkcioniraju unutar definiranog jezičnog i dijalektalnog sustava kao i njihova povezanost sa životnim pojavama. Autoricu posebno zanima kako izabrani kôd stilski funkcionira unutar proznoga usmenoknjiževnoga žanra u kojemu se ostvaruje (bajke, šaljive priče te predaje).

Od svojega se dolaska u Institut Tanja Perić-Polonijo bavi usmenoknjiževnim, posebice genološkim i poetološkim temama. Istraživanje usmenih pjesama (posebno lirskih) u Hrvatskoj preusmjerila je s izrazito filološkoga proučavanja i zapisivanja isključivo teksta na proučavanje usmenih lirskih pjesama kao folklornoga žanra u situaciji izvedbe, s posebnim obzirom na odnos tekstova i običaja, tekstova i napjeva, te na funkcionalne promjene i kontekst zbivanja. Pod utjecajem teorija Proppa, Bogatirjova, Mukarovskog, Čistova, Bausingera, Zumthora, Lomaxa i kontekstualne folkloristike (Bošković-Stulli, Dundes) približila je hrvatsku usmenu poeziju suvremenim strujama europske znanosti o književnosti i folkloristike, te dala nove prijedloge klasifikaciji usmenoknjiževnih žanrova. Njezin glavni teorijski prinos proučavanju usmene lirike jest doktorska disertacija o klasifikaciji usmenih lirskih pjesama. Klasifikaciji se može pristupiti na različitim razinama uzimajući u obzir činjenicu da načela klasifikacije nisu drugo do konvencije, ali ne i proizvoljne. Stoga taj problem zahtijeva obradu i s književnoteorijskoga aspekta, ali, posve ravnopravno, i s folklorističkoga. Polazeći s tih dviju

pozicija, ona nastoji predložiti klasifikacijski sustav koji bi mogao poslužiti i u posve praktične svrhe, u računalnoj katalogizaciji, ali i u daljnjem proučavanju pa i interpretaciji pojedinih pjesama. Izlaz je nađen u kompromisnoj podjeli usmenih lirskih pjesama na *razini zapisa teksta pjesme* i na *razini primjene*. Klasifikacija na dvjema razinama pokazat će prepletanje slojeva iste razine (ali i različitih razina) te ujedno upućivati na treću razinu —

— *kontekst*, koji nije moguće uključiti u klasifikaciju.

U svojim novijim radovima T. Perić-Polonijo upozorava i na metodološke probleme proučavanja pojedinačnih žanrova stihovanih i pripovjednih oblika usmene i pučke tradicije općenito, odnosno dinamike žanrovskog sustava usmene tradicije u cjelini (Perić-Polonijo 1995, 1996, 1996a).

Doba Instituta za etnologiju i folkloristiku — od 1991.

Iako već sedamdesetih i osamdesetih godina postoji zanimanje za svakidašnje pripovijedanje izvan usmenoknjiževne sfere (Zečević 1976), za privatna pisma i obiteljske dokumente kao izvor u pručavanju kulture stanovanja (Muraj 1977), za pričanja o životu koja su istodobno shvaćena kao žanr suvremene usmene književne proze i kao dio usmene povijesti (Bošković-Stulli 1984 =1988a), za dnevničke zapise kao pogled na povijest iz osobnoga iskustva (Zečević 1985), pa i za teorijsko razmatranje proširenja područja folklorističkih istraživanja (Bošković-Stulli 1978, Lozica 1979;1983), zaokret od ekskluzivnog istraživanja *usmene književnosti* prema cjelini *usmene tradicije* (dakle i usmenim neknjiževnim oblicima) izrijeком je najavljen tek devedesetih godina, djelomično pod utjecajem performativne antropologije, Bahtinove teorije *govornih žanrova* i Bausingerove podjele na *formule* i *forme* (Lozica 1990;1990a; Endstrasser 1997). No, pomak folklorističkih interesa nije se zaustavio na usmenoj tradiciji kao proširenom području istraživanja.

Podjele, terminologije i metode etablirane sedamdesetih (i modificirane osamdesetih godina) zasnovane su na u biti statičkim bipolarnim opozicijama subjekta i objekta, teorije i terena, sinkronije i dijakronije, dviju kultura, umjetnosti i zbilje, usmenosti i pisanosti, teksta i konteksta, folklor i folklorizma itd. Istina je da su te dihotomije u institutskoj sredini odavno poljuljane "iznutra", sukcesivnim uvođenjem sve dinamičnijih zahvaćanja predmeta (transformacije folklor, interakcije folklornih tradicija i suvremene kulture, folklornog procesa kao neprestane mijene) i ustrajnim naglašavanjem prepletanja, prožimanja te uzajamnih i povratnih utjecaja polova. Institutski su istraživači (poglavito od sedamdesetih godina nadalje) itekako imali sluha za dinamičku prirodu folklor, izbjegavali su zamke imanentnog pristupa usmenoknjiževnom zapisu kao isključivo literarnoj pojavi i klonili se strukturalističkih krajnosti sinkronijskog pristupa upornim eklektičkim nadograđivanjem

fleksibilnih teorijskih okvira funkcionalizma Praške škole. Moglo bi se, dakle, ustvrditi da (nezamijećena) postmoderna paradigma u Institutu postupno jača usporedno s prihvaćanjem (i prilagodbama) strukturalističkih koncepcija.

Dakako, postmoderna strujanja u Institutu nisu slučajan plod unutrašnjeg "zamora materijala" strukturalizma i kontekstualne folkloristike. Ona se izgrađuju radom (prije svega mlađeg i najmlađeg naraštaja) istraživača koji nastoje pomno pratiti hrvatsku¹⁵ i svjetsku teorijsku scenu, kreativno nadograđuju i kritički prosuđuju dosege svojih prethodnika. Tako smo u ovome desetljeću sudionicima otvorenog postmodernog sučeljavanja teorijskih koncepcija i nastajanja nove (interdisciplinarne, humanističke) znanstvene paradigme koja teži na drukčiji način okupiti i osmisлити dotad (ipak) usporedne tijekove proučavanja književnosti, kazališta, glazbe i folklornog likovnog izraza, ali i prevladati dihotomiju (i dualizam) folkloristike i etnologije pismom postmoderne etnografije. Takvu orijentaciju najavio je kratak institutski staž Mirne Velčić (1987-1991), koja uvažavajući kritike na suvremenu naratologiju intertekstualno pristupa autobiografskoj prozi i usmenim kazivanjima o životu, teorijski promišljajući dijaloški odnos prema historiografskom, biografskom i etnografskom *drugom* i različite modalitete iskazivanja vlastita identiteta pričom o sebi (Velčić 1991).

U ratno doba, pod okriljem Instituta i u već definiranome polilogijskom ozračju, skupina studentica etnologije (koju koordinira etnologinja I. Prica) prikupila je i objavila kazivanja prognanika iz Slavonije (v. Plejić, Koruga i dr. 1992; Čale Feldman, Prica, Senjković 1993). Knjiga *Fear, Death and Resistance, an Ethnography of War, Croatia 1991-1992* (Čale Feldman, Prica, Senjković 1993) ujedinjuje rezultate ranijih institutskih teorijskih postavki u istraživanju svakidašnjice sa sluhom za suvremena antropološka promišljanja.¹⁶ Zapisi tih usmenih kazivanja, pripovijedanja i svjedočenja svojim sadržajem probijaju poetičke i genološke obrasce znanosti o književnosti, ali i historiografske i etnološke raščlambe: snaga cjeline iskaza opire se uporabi teksta i traži novi pragmatičko-semantički pristup.¹⁷

¹⁵ Mladi naraštaj institutskih suradnica radi i na dvama projektima Hrvatskoga semiotičkog društva (*Suvremena hrvatska teorijska misao* te *Znakovi povijesti u Hrvatskoj*). Djelatnost toga društva (koje vodi nekolicina uglednih teoretičara različitih disciplinarnih usmjerenja) važna je za noviju hrvatsku folkloristiku u cjelini, koja se i time ravnopravno uključuje u razvoj postmoderne hrvatske teorijske misli.

¹⁶ U tom smislu posebno valja istaknuti i rad M. Povzanović u ovome desetljeću, koji je detaljnije opisan u pregledu etnološke djelatnosti Instituta.

¹⁷ Knjiga je naišla na odobravanje inozemne znanosti (L. Kretzenbacher, I. M. Greverus, R. Bendix, P. Vereni) i omogućila urednicama sudjelovanje u međunarodnim znanstvenim forumima (1992-1995), gdje su prezentirale pogled hrvatske etnologije i folkloristike na ratnu situaciju i skrenule pozornost na udjel civilne žrtve u tome vremenu.

Znanstveni rad Renate Jambrešić Kirin, koji počinje upravo u tom razdoblju, izravno je potaknut pripovjednim posredovanjem osobnog iskustva u ratu. Odlikuje ga zanimanje za teorijske i metodološke probleme koje folkloristika dijeli s antropološkim pristupom poznatim kao nova etnografija, s recentnim sociološkim i povijesnim istraživanjima pojedinih razdoblja i društvenih fenomena na temelju usmenih izvora i autobiografsko-memoarskih tekstova "običnih ljudi". U magistarskom radu pod naslovom "Usmena kazivanja o životu: problem pragmatike i semantike pripovjednog teksta" autorica razmatra pripovijedanje o vlastitom životu i kao pojavu svakidašnje komunikacije koja određuje njegove pragmatičke aspekte i kao folkloristički žanr koji razaznajemo na temelju semantičkih obilježja predstavljenog svijeta u tekstualnom zapisu.

Nastavljajući se na magistarski rad, autorica istražuje kako se u kazivanju o vlastitom životu oblikuju odrednice osobnog, etničkog i spolnog identiteta i kako osobno iskustvo figurira kao legitimni izvor (alternativnih) znanstvenih spoznaja. U ovom se smislu odvija i njezino istraživanje u okviru doktorskoga rada *Svjedočenja o Domovinskom ratu i izbjeglištvu: književnoteorijski i kulturnoantropološki aspekti*, koje se bavi moralnim, epistemološkim i disciplinarnim problemima prikupljanja, analize i interpretiranja osobnih iskaza i autobiografsko-memoarskog diskurza ratnih stradalnika s obzirom na odnos prema službenoj historiografiji i medijskom diskurzu o Domovinskom ratu.

Rad na kazivanjima o ratu nastavlja se i dalje, a istraživačice hrvatskih ratnih priča ne zaustavljaju se na teorijskim i metodološkim pitanjima autobiografske proze ili na analizi svjedočenja kao žanra usmene povijesti. U temelju njihova znanstvenoga rada je preispitivanje posljedica uvlačenja tih priča u znanstveni diskurz, pri čemu često dolazi do depersonalizacije i instrumentalizacije svjedočenja te gušenja apelativne funkcije i snažne emocionalne obojenosti individualnih iskaza (Jambrešić 1994, 1995, 1995a; Jambrešić Kirin 1996; Prica i Povrzanović 1995, 1996). Ujedinjujući folklorističke, antropologijske i književnoteorijske sastavnice u promišljanju ratne svakidašnjice, spomenute autorice sudjelovale su u zasnivanju hrvatske etnografije o ratu.

U istim metodološkim okvirima svoj prostor osmišljavanja sprege teatrološke i političkoantropološke analitike nalazi i Lada Čale Feldman: piše o političkim ritualima kao teatralizaciji zbilje, o predstavljачkim aspektima proturatnih akcija i o ulozi umjetničkog kazališta u političkim zbivanjima (Čale Feldman, Senjković, Prica 1992; Čale Feldman, Prica, Senjković 1993). Etnografske rasprave o ratu nastavlja objavljivati i dalje (Čale Feldman 1995; 1995a; 1995b; 1996), usporedno s drugim teatrološkim, etnoteatrološkim i folklorističkim radovima.

Početna su se istraživačka htijenja Lade Čale Feldman kretala unutar područja uže teatrološke analitike dramskoga teksta i kazališne predstave. Objavila je knjigu problemskoga karaktera, nastalu djelomice na temelju njezina magistarskog rada o nekim dramaturškim aspektima dramskog

opusa Ive Brešana (Čale Feldman 1989). U svojem se pristupu vodila načelima semiološke dramaturške analize te ih oplodila značajnim hrvatskim prinosima izučavanju tipologije i periodizacijske uloge fenomena citatnosti i intertekstualnosti (Pavličić, Oraić-Tolić). U knjizi je objavljena i rasprava o ulozi strukturne procedure *teatra u teatru* u spomenutom opusu, strategije koja će postati autoričinim dugogodišnjim istraživačkim predmetom analize. Početak rada u Institutu bitno širi krug njezinih uvida i interesa, otvorivši joj putove u područje folklorističke teorije, napose hrvatskih etnoteatroloških proučavanja, te antropologije kazališta, kao i suvremenih hrvatskih i svjetskih antropoloških znanja. Na temelju rukopisnih zbirki iz dokumentacije Instituta, problematizaciju fenomena teatra u teatru uočava i u korpusu folklornoga predstavljanja (Čale Feldman 1991;1992), pronasavši važne podudarnosti s profesionalnom kazališnom praksom. U folklornim oblicima sa scenskim značajkama (svadbi i karnevalu) iznašla je temelje proceduri metateatralizacije koju istražuje u opusima Držića i Vojnovića (Čale Feldman 1993).

U članku "Šingala-Mingala: From Recitation to Theatre" (Čale Feldman 1993a) prati put jedne bajke od istraživačičina svjedočenja o kazivaču, preko objavljenog zapisa do prikazbe prerađene bajke u kazalištu lutaka, usput kritički razmatrajući dosadašnje radove o predstavjačkim svojstvima usmenoknjiževne izvedbe u nas.

Doktorsku disertaciju "Teatar u teatru u hrvatskoj dramskoj književnosti — folklorna i umjetnička ishodišta" brani 1994., a ta je disertacija pretežnim tekstom njezine druge knjige (Čale Feldman 1997). U knjizi se bavi teorijskim obrazlaganjem ovoga problema u svjetlu novijih spoznaja iz područja ne samo klasične dramaturško-teatrološke analize nego i iz područja izvedbene teorije, antropologije kazališta i teorije psihodrame. Nastoji produbiti analitičke, interpretativne i periodizacijske uvide glede hrvatske, poglavito dvadesetostoljetne, dramatike. Sredinom devedesetih L. Čale Feldman se usmjeruje na istraživanja amaterskog kazališta kao nedovoljno istražene komponente popularne kulture s jedne strane, te na tumačenja i folklornih predstavjačkih, i hrvatskih dramskoizvedbenih tekstova u metodološkom ozračju tzv. "gender-studies", naime proučavanja simboličkih valencija spolnih uloga u kulturi (Čale Feldman 1995a; 1997a; 1997b).

Za noviju su folkloristiku u Institutu važni poststrukturalistički pristupi književnome tekstu. Iskazom, subjekt izražava osobnost: njime nameće vlastito viđenje svijeta, drugim subjektima namjenjuje određene uloge, a i sam biva njime žanrovski i društveno smješten. Promjene u poimanju teksta uvjetovane su promijenjenim shvaćanjem jezika, shvaćanjem koje zapravo probija strukturalističku granicu teksta i konteksta. Ključni pojam jezika nije više *znak*, već *diskurz* koji je (u rastućem mnoštvu različitih i čak oprečnih definicija) uvijek povezan sa situacijom iskazivanja u kojoj se govornik nalazi. Na primjer, Vilko

Endstrasser promatra i analizira poslovice kao važan tvorbeni element novinskog, etnografskog i književnog (proznog) diskurza. Pokazao je da je poslovice gradbeni element teksta, da je inkorporirana u veće diskurzne cjeline te posjeduje relativno čvrst semantički potencijal čija se denotativna dimenzija otkriva tek u diskurznoj cjelini koje je dijelom (Endstrasser 1990; 1991). Baveći se klasifikacijom u doktorskoj disertaciji o književnim i izvanknjiževnim žanrovima (Endstrasser 1997), nastoji ispitati kako neki od govornih žanrova funkcioniraju u društvenoj i književnoj komunikaciji. Preciznije, autor uvodi tematsku i situacijsku podjelu na *govorne žanrove* (koji su obilježeni društvenošću i karakteristični su za urbanu sredinu) te *folklorne žanrove* (koji su svojstveni za usmenu sredinu, u kojoj je tradicijska sastavnica mnogo jača). U djelima hrvatskih pisaca pokazao je narav i funkciju govornih i folklornih žanrova unutar književnoga teksta, naznačivši tako nove mogućnosti književne interpretacije.

Općenito bi se moglo tvrditi da je za mlađi naraštaj folklorista karakterističan svojevrsan povratak semantičkoj interpretaciji u svjetlu književne (i kazališne) antropologije. Tako primjerice Vilko Endstrasser u magistarskom radu o poslovicama u kontekstu propituje značenje modelâ formulnih izraza te problem prenošenja značenja u metafori, baveći se nekim pitanjima iz domene odnosa jezika i zbilje (Endstrasser 1991); Davor Dukić u magistarskom radu o figuri protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici istražuje mehanizme imanentnog vrednovanja (Dukić 1993); L. Čale Feldman u slavonskom folkloru i pučkom igrokazu pronalazi građu za raspravu o simboličkoj pertinenciji kulturnih obilježja (Čale Feldman 1997a); Simona Delić se bavi vrednovanjem na sižejnoj razini u obiteljskoj baladi (Delić 1997); Suzana Marjanić svoj magisterij posvećuje kontekstualnosti Krležinih *Davnih dana* (Marjanić 1997). Zaokret prema semantici teksta možda nije izravno uvjetovan širenjem predmeta folkloristike na izvanestetske pojave, ali je svakako s njime u skladu. Oспорavanjem trijade *tekstura—tekst—kontekst* (Jambrešić Kirin 1997:72) još je više oslabljena (ionako teorijski ranjiva) pozicija imanentnog pristupa zapisu kao književnoj umjetnini (na razinama tekture i teksta).¹⁸ Semantička interpretacija približava folklorističke radove antropološkom istraživanju kulturnih vrijednosti. Definiciju folklora kao "umjetničke komunikacije u malim grupama" (ili "umjetničke kontaktne komunikacije") većina će folklorista danas smatrati preuskom,

¹⁸ U dvama preglednim radovima R. Jambrešić Kirin na nekoliko mjesta konstatira favoriziranje umjetničkih oblika folklora u prošlom i našem stoljeću, pa i u okvirima aktualnih folklorističkih koncepcija, naglašavajući da instance prosuđivanja folklornih fenomena kao umjetničkih dolaze odozgo i nisu posljedica uočavanja "imanentne estetike" folklornih "stvari" i pojava (Jambrešić 1993; Jambrešić Kirin 1997).

a to iznova nameće potrebu redefiniranja folkloristike i njezina predmeta.¹⁹

Proširivanjem folklorističkoga zanimanja na izvanestetsko područje nisu, međutim, zapostavljena ranije zacrtana istraživanja. Devedesete su godine donijele nove terene i nove rezultate: studije, antologije i sinteze koje potvrđuju kontinuitet pedesetgodišnjih istraživanja usmene književnosti, pučke književnosti i folklornoga kazališta u Institutu, uvažavajući teorijske pomake i polivalentni značaj folklor.

Već u drugoj polovici osamdesetih godina Divna Zečević svoja istraživanja pučke književnosti postupno usmjeruje ka nabožnoj pučkknjiževnoj tematici. Na primjerima istraživanja hrvatskih propovijedi 18. i 19. st., izravno i pomoću egzempla u kojima se sažimaju motivi usmene i pisane književne tradicije, otvara uvid u problem popularizacije kršćanskog naučavanja u kojem dolazi do izražaja neoplatonska podjela, rascjep čovjeka na dušu i tijelo, odnos prema tjelesnosti kao i odnos među spolovima (Zečević 1990, 1993a, 1993b). Propovijedi se promatraju i kao vid popularnog usmenog književnog komuniciranja s najširim slojevima društva, pa se otuda razvija dijaloški i često polemički karakter. Devedesetih je godina autoričin interes okrenut i ka istraživanju polemika koje su u hrvatskoj književnosti proteklih stoljeća vođene o crkvenom raskolu (Zečević 1995a, 1996, 1996a, 1997).

Lj. Marks sustavno se bavi arhivskim, književnopovijesnim i terenskim istraživanjem zagrebačkih usmenih kazivanja. U knjizi *Vekivečni Zagreb. Zagrebačke priče i predaje* (Marks 1994) po prvi su put na okupu višestoljetna pričanja iz Zagreba i o Zagrebu: pokazala su i otkrila i svoje obilje i raznolikost, ali i lice grada o kakvome se nije znalo. U opširnoj uvodnoj znanstvenoj studiji usporedno su predloženi sadržaji priča i povijesne činjenice oko kojih su izrasle.

Uz istraživanja usmene prošlosti Zagreba Lj. Marks se okreće i istraživanju zagrebačke usmene tradicije u djelima hrvatskih književnika. Nije to više traganje za odjecima ili utjecajima usmenosti u djelima hrvatskih književnika već se polazi od suvremenih književnoteorijskih postavki i pretpostavki teorije intertekstualnosti, objašnjava sadržaj i uzajaman odnos termina tekst/metatekst (metapriča/metanaracija) i intertekst. Paradigmatički je primjer pristupa takvu proučavanju Šenoino književno djelo: poezija, romani *Zlatarovo zlato* i *Seljačka buna*, te crtice i feljtoni. Dijelovi iz usmene tradicije (cijele priče, fragmenti, parafraze, asocijacije, sintagme, odjeci vjerovanja) te povijesni izvori, promatraju se kao intertekstualni dijelovi čvrsto upleteni u fikcionalnu prozu. U nefikcionalnoj prozi, feljtonima i crticama, otkriva se metanaracija čime

¹⁹ O poimanju folklor (kao predmetnog područja) zavisi i definicija folkloristike (Lozica 1979:44). Navedene definicije iz sedamdesetih godina i tada su bile problematične (Lozica 1979:46-47; Bošković-Stulli 1981:37-52). Problem pridjeva "umjetnička" u tim definicijama spomenut je i u novijim radovima istih autora (Lozica 1995:286-287; Bošković-Stulli 1997a:161-163).

se prepoznaju dvije razine Šenoina "korištenja" građe — pripovjedna i stilografska (Marks 1996; 1998).

O uporabi književnoga folklora izvan konteksta u kojemu nastaje, te korištenju njegovom poglavito u političke svrhe autorica piše u radu *Zagrebačka usmena tradicija između ljubavi i politike* (Marks 1996b). Tema su elementi tradicijske kulture, koji su ranije živjeli u lokalnom ili regionalnom okviru i imali svoje uže značenje i funkcije, a danas se opet izdvajaju iz tog okvira, mijenjaju te podvrgavaju novim funkcijama, pretežno propagandno-političkim. U sentimentalnu zavičajnu perspektivu često se vrlo suptilno upliće politička. To kao da proturječi poslijepovijesnom značenju postmoderne, ali zapravo ukazuje na pojavu novog strukturiranja povijesne svijesti, nove historiografske prakse. Pokazuje se kako i usmenoknjiževni sloj može političkim manifestacijama dati legitimitet vjerodostojnosti tradicije, pružiti dokaze o identitetu.

Zaštita tradicijskih vrijednosti hrvatske kulture, proučavanje promjena i žanrovskoga sustava usmene književnosti u povijesnome procesu, izrada baza podataka prikupljene usmenoknjiževne građe (prošlostoljetne i novije), tiskanje kritičkih izdanja neobjavljenih zbirki hrvatske usmenoknjiževne tradicije, u novije vrijeme posebno s područja koja su stradala u Domovinskom ratu, te s onih područja koja su bila zanemarena premda im folklorna građa predstavlja izuzetne (ne samo estetske) vrijednosti hrvatske tradicijske kulture (poglavito rukopisne zbirke iz kolekcije *Matice hrvatske*, *Zbornika za narodni život i običaje* HAZU, te iz dokumentacije Instituta za etnologiju i folkloristiku) važne su institutske zadaće. Time se nastavlja ranija djelatnost (započeta objavljivanjem monografija nastalih na temelju istraživanja pedesetih i šezdesetih godina), održava se kontinuitet folklorističke struke neprestano dograđujući koncepcijske okvire.

Tri antologije, *Zmaj, junak, vila* (Dukić 1992), *Žito posred mora* (Bošković-Stulli 1993) i *Tanahna galija* (Perić-Polonijo 1996b) predstavljaju Dalmaciju u ukupnosti njezina usmenoknjiževnoga izričaja. Delorkova dalmatinska istraživanja otkrila su još žive ostatke epike, o kojoj Dukićeva knjiga daje cjelovitiju sliku. Te su pjesme pokazale da i u Hrvatskoj postoji cjeloviti epski korpus antologijske vrijednosti, koji je u estetskom i poetskom pogledu različit od stoljećima nametane slike o unificiranoj južnoslavenskoj epici, a istodobno i superioran kroničarskoj naraciji u rimovanom desetercu kačićevsko-pučke provenijencije. O bogatoj epskoj dalmatinskoj tradiciji svjedoče i zakašnjela kritička izdanja cjelovitih prošlostoljetnih rukopisnih zbirki (npr. Murat 1996). Kročeći Delorkovim stopama T. Perić-Polonijo je u antologiji hrvatske usmene lirike iz Dalmacije *Tanahna galija* uspjela izborom, uvodnom studijom i iscrpnošću podataka u prilogima postići ravnotežu poezije i znanosti (Perić-Polonijo 1996).

Knjiga *Usmene pripovijetke i predaje* (Bošković-Stulli 1997) iz edicije *Stoljeća hrvatske književnosti* ni u kom slučaju nije tek obnovljeno

i prošireno izdanje knjige iz edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti (1963) već antologijskim izborom i znanstvenim aparatom objedinjuje i autoričina teorijska znanja (izložena u predgovoru koji jest koncizan, sažet ali istodobno i potpun pregled povijesti usmenih hrvatskih priča) i bogato terensko iskustvo. Tekstovi slijede vjerni zapis, na svim su hrvatskim narječjima i iz svih krajeva; pritom se donose i tekstovi priča Hrvata izvan domovine (Bosna, Mađarska, Slovačka, Austrija). S tom knjigom tekstova korespondira knjiga *Priče i pričanje* (Bošković-Stulli 1997a). U njoj autorica sažimlje ovostoljetne rezultate europske (i svjetske) folkloristike te vlastitih znanstvenih promišljanja, donekle revidiranih u odnosu na ona izrečena u *Povijesti hrvatske književnosti*, ali opisuje, raščlanjuje i komentira priče i pričanje u čitavom tijeku hrvatske književnosti — od srednjovjekovlja do danas. Ta je knjiga dosad najpotpuniji pregled fenomena priča i pričanja i njihova istraživanja u nas.

U knjizi *Folklorno kazalište* (Lozica 1996) autor se prihvatio teške zadaće izrade reprezentativne antologije tekstova i zapisa folklornoga predstavljanja za već spomenutu ediciju *Stoljeća hrvatske književnosti*, dopunivši djelo svoga prethodnika (Bonifačić Rožin 1963) mnogim još neobjavljenim zapisima i poprativši antologijski izbor novom iscrpnom studijom o hrvatskome folklornom kazalištu.

Treća Lozičina knjiga *Hrvatski karnevali* (Lozica 1997) nije samo etnoteatrološka, ona je istodobno i etnološka i kulturološka. To je prva sinteza pokladnih običaja u povijesti hrvatske etnologije i folkloristike. Autor se sustavno bavi istraživanjem karnevala od samih početaka svoje folklorističke djelatnosti, a u knjizi nastoji dati cjelovitu sliku hrvatskih karnevala, pošavši od problemski intoniranog uvoda koji slijede opisi pokladnih običaja na dvadesetak lokaliteta, od Baranje do Dubrovnika i od srednjeg vijeka do naših dana. Lozica se oslanja na tiskane izvore i već objavljene studije o karnevalu iz pera suradnika Instituta i drugih autora, ali i na brojna vlastita istraživanja. U trećem dijelu knjige daje anatomiju karnevala, razmatrajući njegova dva lica (magijsko i kritičko), baveći se karnevalskom riječju, pomirenjem spola i dobi, inverzijom, opisujući i analizirajući likove, maske i lutke, pišući o ulozi životinja, buke i glazbe, pokreta i plesa, jela i pića itd. Svjestan problema iščitavanja zapisa iz prošlih vremena, autor nastoji oprezno tumačiti starije opise i utvrditi ulogu karnevala u naše doba. U karnevalu prepoznaje interludij narodne kulture, prodor cikličkoga poimanja vremena u povijesno, linearno shvaćeno vrijeme. Tumači ga kao ritual pomirenja sukobljenih strana te jačanja kohezije i identiteta unutar zajednice.

Završna formula

Povijest Instituta pamti postupno uključivanje specijalista različitih disciplina i širenje područja interesa. Folkloristika u postmodernom svjetlu ima prednost da nikada nije ni bila koncipirana kao parcijalna znanost u

pozitivističkom smislu: određena folklorom kao sinkretičnim i polivalentnim predmetom ona je metodološki *a priori* interdisciplinarna (ili barem višedisciplinarna) — ali i neizbježno eklektična. Uključivanjem sinkronijske dimenzije folklornog procesa, otvorenosti (i) prema izvanestetskim pojavama te pojačanim zanimanjem za istraživanje kulture i društva tumačenjem verbalnih i predstavljajčkih sastavnica folkloru približili smo se današnjim etnologima u istraživanju (aktualne i prošle) svakidašnjice.

Folkloristi smo i znamo da je termin folklor atribuirana i datirana složenica, proizvod svjesne individualne jezične djelatnosti. Stvoren prije stopedeset godina umom i perom učenoga knjižničara Gornjeg doma britanskog parlamenta, termin je odavno ušao u svakidašnju uporabu "običnih ljudi" širom svijeta. U svjetlu opozicije dviju kultura termin folklor funkcionira kao utonulo kulturno dobro (*gesunkenes Kulturgut*) koje donekle čuva romantičku, nostalgičnu i pozitivno obojenu mnogoznačnost Thomsova određenja, ali je i mijenja, aktualizira te čak dopunjava suprotnim, pejorativnim značenjima, ostvarujući tako vrijednosnu ambivalenciju svojstvenu narodnoj kulturi. U današnjem ozračju probuđenih nacionalnih, regionalnih i lokalnih identiteta folklor nanovo buja, ruši umjetnu dihotomiju folkloru i folklorizma, osvaja medije, preuzima nove simboličke uloge i prolazi kroz brza prevrednovanja na mnogim društvenim razinama. U prvom planu recentnih europskih (i hrvatskih) folklorističkih istraživanja danas su etička pitanja.²⁰ Poput nezaustavljive metle u rukama čarobnjakova učenika, termin je odavno izmakao kabinetskoj kontroli.

Osvrnemo li se ukratko na tri razdoblja folkloristike u Institutu, konstatirat ćemo da u prvome razdoblju teorijsko promišljanje postupno jača uz intenzivnu skupljačku djelatnost, da smo u drugome razdoblju nastojali uvelike promijenjenu znanstvenu paradigmu primijeniti u praksi, iako u tome nismo uvijek uspjeli i dospjeli, te da je u trećemu razdoblju nova (interdisciplinarna) znanstvena paradigma u nastajanju već postigla zapažene rezultate.

Vrijeme je za redefiniranje folkloru. Rasprave o novoj definiciji uvijek su korisnije od definicije same. Slijedeći *motto* (preuzet od Voltaireova dr. Panglossa), osobno ćemo i nadalje teorijsku raspravu o folkloru upotpunjavati terenskim istraživanjem. Naš stav nije plod teorijske rezignacije, nego iskustva da se kako-tako upotrebljiva

²⁰ Autori ovoga pregleda osobno ne žele previdjeti estetička pitanja folkloru u tim mijenama. Mislimo da estetska dimenzija u iskustvu poimanja folkloru nije svojstvena samo "kulturi gospode" koja *a posteriori* i odozgo već stoljećima čita i tumači zapise kao "lijepu književnost". Uvjereni smo da *estetsko* u kulturi nije privilegija usko shvaćene umjetničke sfere, da je ono itekako nazočno i u folkloru kao posebnom obliku stvaralaštva.

folkloristička teorija može izgraditi (ili dograditi) samo dijaloški, u složenom odnosu s *drugim*.²¹ Siva je teorija, zeleni se stablo života.²²

NAVEDENA LITERATURA

Adamček, Josip. 1969. *Filozofski fakultet u Zagrebu. Spomenica u povodu proslave 300. godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*. Sv. II, Zagreb.

Bonifačić Rožin, Nikola. 1961. "Čovjek kao scenski rekvizit". *Rad VIII kongresa SUFJ u Titovom Užicu*. Beograd: SUFJ, 419-423.

Bonifačić Rožin, Nikola. 1963. *Narodne drame, poslovice i zagonetke*. (Pet stoljeća hrvatske književnosti 27). Zagreb: Matica hrvatska - Zora.

²¹ Mislimo da se folkloristika ne može svesti isključivo na teoriju, da teorijska načela treba iskušati i opravdati u istraživanju folkloru. To podrazumijeva dovoljnu istraživačevu slobodu od vlastitih i tuđih teorija, spremnost na promjenu ili dopunu teorija ako to traži terensko iskustvo. U tome i jest razlika između teorije i uvjerenja (usp. Ejhenbaum 1972:4).

²² J. W. Goethe: *Faust. Tragödie erster Teil*; stihovi br. 2038-2039:
"Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, // Und grün des Lebens goldner Baum."

- Bonifačić Rožin, Nikola. 1973. *Gajuša; Izbor iz "narodnog blaga" Ljudevita Gaja*. Zagreb: Yugodidacta.
- Bonifačić Rožin, Nikola. 1979. "Građa o dramskom folkloru u djelu Ivana Lovrića". U *Ivan Lovrić i njegovo doba, Zbornik Cetinske krajine*, Sv. I. Sinj.
- Bošković-Stulli, Maja. 1959. *Istarske narodne priče*. Narodno stvaralaštvo Istre 1. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1960. "Kresnik-Krsnik, ein Wesen aus der kroatischen und slovenischen Volksüberlieferung". *Fabula* 3/3:275-298 1988.
- Bošković-Stulli, Maja. 1962. "Sižei narodnih bajki u hrvatsko-srpskim epskim pjesmama". *Narodna umjetnost* 1:15-36.
- Bošković-Stulli, Maja. 1962a. "Pomorska tematika u našoj narodnoj književnosti". U *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije*. Zagreb: JAZU, 505-536.
- Bošković-Stulli, Maja. 1963. *Narodne pripovijetke*. (Pet stoljeća hrvatske književnosti 26). Zagreb: Matica hrvatska - Zora.
- Bošković-Stulli, Maja. 1964. *Epske pjesme II*. (Pet stoljeća hrvatske književnosti 25). Zagreb: Matica hrvatska - Zora.
- Bošković-Stulli, Maja. 1967. *Narodna predaja o vladarevoj tajni* (Zusammenfassung: König Midas hat Eselsöhren, 301-341). Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1968. "Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine". *Narodna umjetnost* 5/6:303-432.
- Bošković-Stulli, Maja, ur. 1971. *Usmena književnost. Izbor studija i ogleda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bošković-Stulli, Maja. 1973. "Der Anteil des Meeres bei der Gestaltung der mythischen Sagen an der kroatischen Adria-Küste". U *Probleme der Sagenforschung*. Freiburg in Br.: Deutsche Forschungsgemeinschaft, 86-99.
- Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1975a. "Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača". *Narodna umjetnost* 11-12:5-159.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978. "Usmena književnost". U *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga* 1. *Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber - Mladost, 7-353, 641-651.

- Bošković-Stulli, Maja. 1978a. "Zagrebačka usmena pričanja u prepletanju s novinama i televizijom". *Narodna umjetnost* 15:11-35.
- Bošković-Stulli, Maja. 1980. "Poslovice i uzrečice u zagrebačkom *Vjesniku*". *Etnološka tribina* 10/3:77-86.
- Bošković-Stulli, Maja. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta.
- Bošković-Stulli, Maja. 1983a. *Šingala-mingala. Usmene pripovijetke*. Zagreb: Znanje.
- Bošković-Stulli, Maja. 1984. *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Bošković-Stulli, Maja. 1985. "Freund. Der beste Freund, der schlimmste Feind". U *Enzyklopädie des Märchens*. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 5, 1:275-282.
- Bošković-Stulli, Maja. 1986. *Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*. Istra kroz stoljeća 38. Pula - Rijeka: Čakavski sabor... [et al.].
- Bošković-Stulli, Maja. 1986a. *Što nikad nije bilo... Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bošković-Stulli, Maja. 1987. *U kralja od Norina. Priče, pjesme, zagonetke i poslovice s Neretve*. Maja Bošković-Stulli & Zorica Rajković, ur. Metković - Opuzen: Galerija "Stećak" Klek.
- Bošković-Stulli, Maja. 1988. "Testimonianze orali croate e slovene sul Krsnik-Kresnik". *Metodi e ricerche* 7/1:32-50.
- Bošković-Stulli, Maja. 1988a. "Telling About Life (On Questions of Contemporary Oral Literary Genres)". *Narodna umjetnost. Special Issue* 2:11-42.
- Bošković-Stulli, Maja. 1991. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, Maja. 1992. "Hexensagen und Hexenprozesse in Kroatien". *Acta ethnographica Hungarica (Special Issue: Witchhunting in Central and Eastern Europe)* 37/1-4:143-171.
- Bošković-Stulli, Maja. 1993. *Žito posred mora. Usmene priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug.
- Bošković-Stulli, Maja. 1994. "Pričanje o pričama". *Umjetnost riječi* 38/2:97-109.
- Bošković-Stulli, Maja. 1994a. "Dvije mediteranske zbirke pripovijedaka (sa Sicilije i iz Cavtata)". *Etnološka tribina* 17:153-166.

- Bošković-Stulli, Maja. 1997. *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, Maja. 1997a. *Priče i pričanje: Stoljeća hrvatske usmene proze*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Čale Feldman, Lada. 1989. *Brešanov teatar*. Zagreb: Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.
- Čale Feldman, Lada. 1991. "Igra svatova u okviru svadbe: teatar, meta-teatar ili meta-običaj?". *Narodna umjetnost* 28:227-241.
- Čale Feldman, Lada. 1992. "Predstavljачka obilježja folklora dubrovačkog područja". *Narodna umjetnost* 29:169-184.
- Čale Feldman, Lada. 1993. "Kazališno u pokladama, poklade u drami: *Maškarate ispod kuplja* Iva Vojnovića". *Croatica XXIII/XXIV*, 37/38/39:77-92.
- Čale Feldman, Lada, Ines Prica & Reana Senjković. 1993. "Poetics of resistance". U *Fear, Death and Resistance. An Ethnography of War: Croatia 1991-1992*. Lada Čale Feldman, Ines Prica & Reana Senjković, ur. Zagreb: Institute of Ethnology and Folklore Research, 1-71.
- Čale Feldman, Lada. 1993a. "Šingala-Mingala: From Recitation to Theatre". *Narodna umjetnost* 30:183-199.
- Čale Feldman, Lada. 1995. "Intellectual concens and scholarly priorities: a voice of an ethnographer". *Narodna umjetnost* 32/1:79-90.
- Čale Feldman, Lada. 1995a. "The image of the leader: being a president, displaying a cultural performance". *Collegium Antropologicum* 19:41-52.
- Čale Feldman, Lada. 1995b. "Prolegomena istraživanju amaterskog kazališta: primjer izbjegličkih radionica". *Narodna umjetnost* 32/2:235-252.
- Čale Feldman, Lada. 1997. *Teatar u teatru u hrvatskom teatru*. Zagreb: Naklada MD - Matica hrvatska.
- Čale Feldman, Lada. 1997a. "Female Unruliness in Slavonian Folk Playwriting and Folklore". *Narodna umjetnost* 34/1:101-126.
- Čale Feldman, Lada. 1997b. "Žensko za muško i muško za žensko u starijoj hrvatskoj dramatici". *Umjetnost riječi* XLI/3:153-176.
- Delić, Simona. 1997. "Tidings of Death in the Folk Ballad". *Narodna umjetnost* 34/1:225-240.
- Delić, Simona. 1997a. "Matičine zbirke ženskih pjesama: sto godina nakon edicije *Hrvatske narodne pjesme* (1896-1942)". *Narodna umjetnost* 34/2:79-94.

- Delorko, Olinko. 1951. *Hrvatske narodne balade i romance*. Zagreb: Zora.
- Delorko, Olinko. 1956. *Zlatna jabuka: Hrvatske narodne balade i romance II*. Zagreb: Zora.
- Delorko, Olinko. 1960. *Istarske narodne pjesme*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- Delorko, Olinko. 1963. *Narodne lirske pjesme*. (Pet stoljeća hrvatske književnosti 23). Zagreb: Matica hrvatska - Zora.
- Delorko, Olinko. 1964. *Narodne epske pjesme I*. (Pet stoljeća hrvatske književnosti 24). Zagreb: Matica hrvatska - Zora.
- Delorko, Olinko. 1968. "Narodne pjesme Sinjske krajine". *Narodna umjetnost* 5--6:111-157.
- Delorko, Olinko. 1969. *Ljuba Ivanova: Hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji*. Split: Matica hrvatska.
- Delorko, Olinko. 1971. *Narodne pjesme*. Zagreb: Zora.
- Delorko, Olinko. 1975. "Narodne pjesme otoka Brača". *Narodna umjetnost* 11--12:161-234.
- Delorko, Olinko. 1976. *Narodne pjesme otoka Hvara: Prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u 19. stoljeću*. Split: Čakavski sabor.
- Dukić, Davor. 1992. *Zmaj, junak, vila: antologija usmene epike iz Dalmacije*. Split: Književni krug.
- Dukić, Davor. 1993. *Figure protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*. Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, IEF rkp 1430.
- Eikenbaum, Boris [= Boris Ejhenbaum]. 1972. *Književnost*. Beograd: Nolit.
- Endstrasser, Vilko. 1990. "Poslovice u novinskom tekstu". *Narodna umjetnost* 27:141-150.
- Endstrasser, Vilko. 1991. "Poslovice u kontekstu". *Narodna umjetnost* 28:159-190.
- Endstrasser, Vilko. 1997. *Književni i izvanknjiževni žanrovi: aspekti teorije govornih žanrova*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- Jambrešić, Renata. 1993. "Odjeci Praške škole u hrvatskoj folkloristici". *Croatica* XXIII/XXIV, 37/38/39:133-149.
- Jambrešić, Renata. 1994. *Usmena kazivanja o životu: problem pragmatike i semantike pripovjednog teksta*. Magistarski rad, IEF rkp 1481.
- Jambrešić, Renata. 1995. "Svjedočenje i povijesno pamćenje: o pripovjednom posredovanju osobnog iskustva". *Narodna umjetnost* 32/2:165-185.

- Jambrešić, Renata. 1995a. "Testimonial Discourse between National Narrative and Ethnography as Socio-cultural Analysis". *Collegium Anthropologicum* 19/1:17-27.
- Jambrešić Kirin, Renata. 1996. "On Gender — Affected War Narratives". *Narodna umjetnost* 33/1:25-40.
- Jambrešić Kirin, Renata & Maja Povrzanović, ur. 1996a. *War, Exile, Everyday Life. Cultural Perspectives*. Zagreb.
- Jambrešić Kirin, Renata. 1997. "O višedisciplinarnim uporištima hrvatske folkloristike na rubovima stoljeća". *Narodna umjetnost* 34/2:45-77.
- Kuhn, Thomas S. (= Tomas Kun). 1974. *Struktura naučnih revolucija*. Beograd.
- Lozica, Ivan. 1979. "Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti". *Narodna umjetnost* 16:33-55.
- Lozica, Ivan. 1982. "Tradicijski folklorni motivi u dječjim vicevima". *Rad kongresa SUFJ, Banja Vrućica — Teslić 1980*. 27:395-400.
- Lozica, Ivan. 1983. "Problemi klasifikacije folklornih kazališnih oblika". *Croatica* 19:59-74.
- Lozica, Ivan & Tanja Perić-Polonijo. 1985. "O televizijskom zapisu usmenoknjiževnog procesa" U *Zbornik radova 32. kongresa SUFJ, Sombor*. Novi Sad, 185-190.
- Lozica, Ivan. 1985. "Pokret u pripovijedanju". *Kaj* 18, 5/6:13-18.
- Lozica, Ivan & Tanja Perić-Polonijo. 1986. "Pisani dijalog o usmenosti" *Narodno stvaralaštvo — folklor XXV/1-4*:71-86.
- Lozica, Ivan. 1987. "Običaji i etnologija u vidokrugu filozofije". *Narodna umjetnost* 24:23-38.
- Lozica, Ivan & Tanja Perić-Polonijo. 1988. "Three Contexts and a Lullaby (On Filming the TV Series 'Oral Literature Today')". *Contributions to the Study of Contemporary Folklore in Croatia = (Prilozi proučavanju suvremenog folklora u Hrvatskoj)*, (Special Issue, 9), Zagreb, 127-136.
- Lozica, Ivan. 1988. "Nonverbal Aspects of Oral Literary Performance". U *Usmeno i pisano/pismeno u književnosti i kulturi*. Novi Sad: Vojvodanska akademija nauka i umetnosti, 183-194.
- Lozica, Ivan. 1989. "Aurea aetas". U *Folklore and historical process = Folklor i povijesni process*. Zagreb: Zavod za istraživanje folklora, 33-39.
- Lozica, Ivan. 1990. *Izvan teatra*. (Teatrologijska biblioteka, Sv. 34). Zagreb: Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.

- Lozica, Ivan. 1990a. "Favorizirani i zanemareni žanrovi u usmenoj tradiciji" *Narodna umjetnost* 27:111-119.
- Lozica, Ivan. 1995. "Dva demoni: orko i macić". *Narodna umjetnost* 32/2:11-63.
- Lozica, Ivan. 1995a. "O folkloru — šesnaest godina nakon 'Metateorije'". *Traditiones* 24:281-292.
- Lozica, Ivan, ed. 1996. *Folklorno kazalište (zapisi i tekstovi)*. (Stoljeća hrvatske književnosti). Zagreb: Matica hrvatska.
- Lozica, Ivan. 1996a. "Gesunkenes getrunkenes Kulturgut: vinski statuti pod starim krovovi". *Narodna umjetnost* 33/2:401-428.
- Lozica, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Zagreb: Golden marketing.
- Marjanić, Suzana. 1997. *Kontekstualnost Krležinih "Davnih dana"*. IEF rkp 1619.
- Marks, Ljiljana. 1982. "Stilističke leksičke varijante jedne zbirke usmenih priča". *Raskovnik* 9/33:57-77.
- Marks, Ljiljana. 1987 (1988). "Jezikom ka stilu usmene priče I, II". *Revija XXVII*/12:960-976.
- Marks, Ljiljana. 1991. "Dječji vicevi — mogućnosti klasifikacije i interpretacije". *Narodna umjetnost* 28:213-225.
- Marks, Ljiljana. 1993. "Wie Soldat eine Greisin betrog oder die Geschichte über die Kieselsteinsuppe (Aarne-Thompson 1548)". *Narodna umjetnost* 30:147-155.
- Marks, Ljiljana. 1993a. "Stilografija usmene proze suvremenih zapisa". *Croatica XXIII/XXIV*, 37/38/39:203-216.
- Marks, Ljiljana. 1993b. "Kieselsteinsuppe (AaTh 1548)". U *Enzyklopädie des Märchens*. New York - Berlin: Walter de Gruyter, 4/7, 7:190-191.
- Marks, Ljiljana. 1994. *Vekivečni Zagreb. Zagrebačke priče i predaje*. Zagreb: AGM.
- Marks, Ljiljana. 1996. "Oral Tradition about the City of Zagreb in the Works of Šenoa". *Narodna umjetnost* 33/1:113-133.
- Marks, Ljiljana. 1996a. "Šaptinovačko narječje Stjepana Ivšića i njegove suvremene potvrde". U Stjepan Ivšić i hrvatski jezik: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja profesora Stjepana Ivšića (1884.-1994.). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Matica hrvatska - ogranak Orahovica, 73-84.

- Marks, Ljiljana. 1996b. "Zagrebačka usmena tradicija između ljubavi i politike". *Narodna umjetnost* 33/2:357-380.
- Marks, Ljiljana. 1998. "Usmena tradicija o Zagrebu u Šenoinu djelu". *Umjetnost riječi* 42/1:25-41.
- Muraj, Aleksandra. 1977. "Transformiranje načina i kulture stanovanja u Jalševcu". *Narodna umjetnost* 14:95-149.
- Murat, Andro. 1996. *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*. Tanja Perić-Polonijo, ur. Zagreb: Matica hrvatska.
- Perić-Polonijo, Tanja & Ivan Lozica. 1985. "O televizijskom zapisu usmenoknjiževnog procesa". *Zbornik radova 32. kongresa SUFJ, Sombor, Novi Sad 1985.*, 185-190.
- Perić-Polonijo, Tanja & Ivan Lozica. 1986. "Pisani dijalog o usmenosti". *Narodno stvaralaštvo — folklor* XXV/1-4:71-86.
- Perić-Polonijo, Tanja. 1986a. *Šum šumi, grm grmi: Izbor iz usmene poezije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Perić-Polonijo, Tanja. 1986b. "Usmena književnost u programu i udžbenicima književnosti" *Narodna umjetnost* 22:273-316.
- Perić-Polonijo, Tanja & Ivan Lozica. 1988. "Three Contexts and a Lullaby (On Filming thr TV Series 'Oral Literature Today'". U *Contributions to the Study of Contemporary Folklore in Croatia = (Prilozi proučavanju suvremenog folkloru u Hrvatskoj)*. Zagreb: Zavod za istraživanje folkloru, 127-136. (*Narodna umjetnost*, Special Issue, 9).
- Perić-Polonijo, Tanja. 1993. "Mjesto usmene književnosti u hrvatskoj folkloristici, nastavi i književnim teorijama". *Croatica* 23/24, 37/39:269-293.
- Perić-Polonijo, Tanja. 1995. "The levels of classification". *Narodna umjetnost* 32:55-67.
- Perić-Polonijo, Tanja. 1996. "Syncretic Performance: Concerning the Relationship between Words and Tunes in Performance of Oral Lyric Poems". *Narodna umjetnost* 33/1:171-190.
- Perić-Polonijo, Tanja. 1996a. "Oral Poems in the Context of Customs and Rituals". *Narodna umjetnost* 33/2:381-399.
- Perić-Polonijo, Tanja. 1996b. *Tanahna galija. Antologija usmene lirike iz Dalmacije*. Split: Književni krug Split.
- Plejić, Irena, Gordana Koruga et al. 1992. "Uloga istraživača — komunikološka zapažanja pri istraživanju osobnih pripovijesti ratnih prognanika (i drugi prilozi)". *Etnološka tribina* 15:29-60.

- Povrzanović, Maja & Ines Prica. 1995. "Autobiografije djece — ratnih prognanika kao etnografija odrastanja". *Narodna umjetnost* 32/2:187-215.
- Povrzanović, Maja & Ines Prica, ur. 1996. *War, Exile, Everyday Life. Cultural Perspectives*. Zagreb: Institute of Ethnology and Folklore Research.
- Prica, Ines & Maja Povrzanović. 1995. "Autobiografije djece — ratnih prognanika kao etnografija odrastanja". *Narodna umjetnost* 32/2:187-215.
- Prica, Ines & Maja Povrzanović, ur. 1996. *War, Exile, Everyday Life. Cultural Perspectives*. Zagreb.
- Ritig-Beljak, Nives. 1973. "Neki aspekti istraživanja života i običaja Gradišćanskih Hrvata; na primjeru grupe sela Vlahije". U *Gradišćanski. Hrvati*. Mirko Valentić, ur. Zagreb: Čakavski sabor, 135-144.
- Ritig-Beljak, Nives. 1976. "Smisao seoskih nadimaka. Pristup analizi". *Narodna umjetnost* 13:93-111.
- Ritig-Beljak, Nives. 1978. "Koegzistencija jezika u Gradišćanskih Hrvata". *Etnološka tribina* 7-8:7-20.
- Ritig-Beljak, Nives. 1981. "Das Forschungsprojekt Burgenländische Kroaten. Minderheiten und Regionalkultur". U *Minderheiten und Regionalkultur*. Wien, 147-153.
- Slamnig, Ivan. 1965. *Disciplina mašte*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Urech, Hans. 1993. *Narration und Präsentation. Paralinguistische und nonverbale Informationsvermittlung am Beispiel kroatischen mündlichen Erzählens*. (Lizenziatsarbeit. Philosophische Fakultät I der Universität Zürich). Brugg: Philosophische Fakultät I der Universität Zürich.
- Velčić, Mirna. 1991. *Otisak priče. Intertekstualno proučavanje autobiografije*. Zagreb: August Cesarec.
- Zečević, Divna. 1971. "Rastvaranje formula tradicionalne usmene poezije — Formule pučkih pjesama" *Narodna umjetnost* 8:19-43.
- Zečević, Divna. 1976. "Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Šestinski Kraljevec". *Narodna umjetnost* 13:123-140.
- Zečević, Divna. 1978. Pučki književni fenomen. Povijest hrvatske književnosti, 1. Zagreb: Liber - Mladost.
- Zečević, Divna. 1982. *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. st.* Osijek: Izdavački centar Revija (Mala teorijska biblioteka, Sv. 11/1-2).

- Zečević, Divna. 1985. *Dragojla Jarnević*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu - Sveučilišna naklada Liber (Enciklopedija hrvatske književnosti).
- Zečević, Divna. 1986. "Živa istina ili priče iz života snimljene u Mariji Bistrici 1984. godine". *Kaj. Stoletni Kaj kalendar* XIX/3:69-80.
- Zečević, Divna. 1990. "Ozračje pučkog nabožnog štiva, vjere i vjerovanja u pripovijedanju o zbivanjima iz svakodnevnog i osobnog života. Na primjerima kazivanja snimljenih u Cerniku kraj Nove Gradiške, 1987. godine". *Narodna umjetnost* 27:211-244.
- Zečević, Divna. 1991. *Prošlost u sadašnjosti. Popularnost pučkog književnog mišljenja*. Osijek: Izdavački centar Revija (Mala teorijska biblioteka, Sv. 42).
- Zečević, Divna. 1992. "Pouke o nebeskoj i zemaljskoj domovini". *Narodna umjetnost* 29:323-330.
- Zečević, Divna. 1993. "Der Einfluß religiös-belehrender populärer Lesestoffe auf das alltägliche Erzählen". U *Südosteuropäische Populärliteratur im 19. und 20. Jahrhundert*. Klaus Roth, ur. München: Münchner Vereinigung für Volkskunde, Südosteuropa-Gesellschaft (Münchner Beiträge zur Volkskunde, 14) (Südosteuropa-Schriften, 13), 271-285.
- Zečević, Divna. 1993a. "Barokni naturalizam pučkih propovijedi 18. stoljeća. Pouke o tjelesnosti". *Croatica* 23-24/37-38-39:445-456.
- Zečević, Divna. 1993b. "Predigtbelehrungen aus dem 18. Jh. und das Alltagsleben. Frau, Ehe, Abtreibung". *Narodna umjetnost* 30:215-228.
- Zečević, Divna. 1994. "Pučki književni govor o svetom i profanom. Hrvatske pučke propovijedi 19. stoljeća". *Književna smotra* XXVI/92-94:213-238.
- Zečević, Divna. 1995. "Remetska književna kronika (Usmena, pisana i tiskana). U povodu 900. obljetnice grada Zagreba". *Narodna umjetnost* 32/2:65-96.; "Izbor tekstova. Razgovori u Remetama i o Remetama", 96-107.
- Zečević, Divna. 1995a. "Croatian popular sermons of the 18th and 19th century". *Narodna umjetnost* 32/1:137-154.
- Zečević, Divna. 1996. "Religious Poelmics Between the Eastern and Western Church in Sermons, and in Dialogical Edifying Texts in 1741 and 1743". *Narodna umjetnost* 33/1:191-207.
- Zečević, Divna. 1996a. "Polemička pučka književna pouka Antuna Kanižlića o Fociju kao uzročniku Crkvenog raskola u knjizi: 'Kamen pravi smutnje velike Osik 1780'". U *Zbornik radova. Znanstveni skup. Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas (Osijek, 12-14.VI.1996.)*. Osijek: Pedagoški fakultet Osijek, 155-169.

Zečević, Divna. 1997. "The Polemical Popular Literary Edifying Text by Antun Kanižlić about Focius as the Cause of the Church Schism, in the Book: *The Real Stumbling-Block of Great Discord* (Osik 1780). Religious Polemics Between the Eastern and Western Church (Part II)". *Narodna umjetnost* 34/1:179-200.

FINITIS DECEM LUSTRIS

Fifty Years of Folklore Research — Philological, Ethnotheatrical
and the Like — at the Institute

SUMMARY

The authors describe in detail half a century of folklore research — philological, ethnotheatrical and the like — at the Institute of Ethnology and Folklore Research in Zagreb. They have divided into three periods their diachronical review of the Institute's staff's achievements in scholarship and research in the light of the domestic and international professional range of their work, these periods coinciding to an extent with the three names by which the Institute has been known at various times — and in changes in the graphic design of *Narodna umjetnost* — the *Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research* — which also mark the shifts in the approach to the study of folklore.

Keywords: Institute of Ethnology and Folklore Research, folkloristics, Croatia

(Translated by Nina H. Antoljak)